

Fra Grundtvig-Litteraturen.

Grundtvig og Rasmus Sørensen.

Knud Banning: En Landsbylærer. Skolelærer Rasmus Sørensens ungdom og lærergerning 1799-1844. Gads Forlag. 1958. 131 s. - 8,- Kr.

Knud Banning: Degnekristne. En Almuerejsning. En Studie over den gudelige Vækkelse paa Sydvestsjælland med særligt Henblik paa Skolelærer Rasmus Sørensens Virke. Gads Forlag. 1958. 357 s. plus kort. 18,- Kr. (Disputats). (Kirkehistoriske Studier, II Række Nr. 3-4. Udgivet af Institutet for Dansk Kirkehistorie. Under Redaktion af Hal Koch).

Disse bøger har hverken Grundtvig eller Grundtvigianismen som tema. Derfor må de alligevel siges at være af stor interesse for Grundtvig-Studiets læsere, og det af to grunde. For det første giver de os et indblik i begivenheder og åndelige strømninger i Gr.s samtid, og for det andet bliver der her fremlagt ikke så lidt materiale til belysning af Gr.s forhold til Rasmus Sørensen og dermed til hovedpersonen indenfor den Sydvestsjællandske vækkelse. I det flg. vil hovedvægten blive lagt på en udredning af det andet af disse punkter.

Bøgerne er en frugt af de sidste års intensive studium over vækkelserne i det 19. århundrede og må ses som forarbejder til det store værk om vækkelserne, hvoraf, om alt går vel, de første bind skulde se dagens lys allerede i indeværende år. Det samme gælder iøvrigt A. Pontoppidan Thyssens disputats om Den nygrundtvigske Bevægelse (1958) og Kaj Baagøes disputats om Jacob Christian Lindberg (s. å.). - Knud Bannings bøger er lagt således til rette, at den første væsentligt omhandler Rasmus Sørensens (i det følgende forkortet: RS) biografi og den anden hans indsats i den sydvestsjællandske vækkelses kampe, ligeledes i tiden indtil foråret 1844. Skildringen afsluttes således ved RS's afrejse fra Venslev skole, men på disputatsens s. 20 oplyses, at forf. agter at udsende et tredje bind, der omhandler RS's sidste år.

I bogen »*En Landsbylærer*« følger vi RS's livsvej.

RS fødtes i 1799 i Jelling, hvor hans fader var en højt respekteret selvejerbonde. Den unge mand vilde gerne have studeret ved universitetet, hvad hans evner utvivlsomt havde kvalificeret ham til. Dog lod han sig optage på det af biskop P. O. Boisen grundlagte seminarium i Vesterborg på Lolland, tilskyndet dertil af Rasmus Møller, digteren Poul Martin Møllers far. På dette seminarium tilbragte RS ca. halvandet år. Efter vel overstået eksamen fik han i 1818 ansættelse som lærer i Aarhus, hvor han imidlertid indvikledes i talrige stridigheder med sin skolekommission. Nok så betydningsfuldt var det dog, at RS her i Aarhus stiftede bekendtskab med Gr.s forfatterskab. - I 1821 fik

RS tilbudt en lærerstilling ved Brandstrup skole på Lolland, og han knyttede dermed atter forbindelse med det vestlollandske reformmiljø, hvis kendteste navne var grev C. D. Reventlow og biskop P. O. Boisen. – Her i Brandstrup virkede han i ca. 6 år, indtil han i 1827 blev kaldt til lærerembedet ved Venslev skole nær ved Holsteinborg på Sydvestsjælland. Her blev han snart højt anset for sin dygtighed som lærer og blev desuden kendt og frygtet som en af hovedskikkelserne indenfor egnens særprægede religiøse vækkelse. Efterhånden kølnedes dog forholdet til vækkelsen af forskellige grunde. RS kastede sig da ud i politisk virksomhed og fratrådte i 1844 sit embede ved Venslev skole. Efter i nogle år at have rejst landet rundt og agiteret for folkeoplysningens fremme, udvandrede han i 1852 til Amerika. Han døde i 1865 under et midlertidigt ophold i Danmark.

Såvidt RS's biografi. Vi vil da vende blikket imod disputatsen »Degnekristne«. I bogens indledning oplyses først om selve ordet »Degnekristne«. Det stammer fra en visitatsberetning af biskop J. P. Mynster, der i 1836 besøgte menighederne på Sydvestsjælland. Han noterede da, at de »vakte« på egnen kunde inddeles i to grupper, i »Degnekristne« og i »Præstekristne«. De sidstnævnte var dem, der besøgte præsternes forsamlinger i kirken søndag aften, mens de »Degnekristne« var dem, der sluttede sig til RS og andre lærere, der stod i et vist modsætningsforhold til gejstligheden, og som derfor holdt deres særskilte forsamlinger. Efter en kort oversigt over den gudelige forsamlingsbevægelses oprindelse og udbredelse i Danmark fra dens ankomst til landet i beg. af 1700-tallet frem til situationen omkr. 1830 afgrænser Banning derpå hurtigt sit emne til en beskrivelse og en analyse af RS's rolle indenfor den sydvestsjællandske vækkelse. Denne vækkelses sammenhæng med tilsvarende bevægelser andetsteds i landet, samt undersøgelser over »sociologiske Mærkværdigheder« udskilles bevidst fra forskningsområdet.

Under påvirkning af det lollandske reformmiljø var RS nået frem til den overbevisning, at målet med landsbyskolens undervisning til syvende og sidst var at bidrage til en selvstændiggørelse af almuen. Dette grundsyn er efter Bannings opfattelse den røde tråd, der går igennem RS's virke fra først til sidst, hvor forvirret og mangeartet det iøvrigt kan synes at have været. Dette medfører for RS et stadigt opgør med »de besiddende klasser« både på det sociale og på det religiøse område. I realiteten blev det væsentligt et opgør med gejstligheden. I tiden 1827–32 udgav RS to vigtige afhandlinger: »Om det sande Lærerkald« og »Et Par Ord om gudelige Forsamlinger«, hvor disse synspunkter træder frem. For hans kirkepolitik betød det, at han ivrede for en radikal adskillelse af kirke og stat. Først da kunde man – efter hans opfattelse – gennemføre, at præstevalgene kom til at hvile på menigheden og ikke som før på øvrigheden. Det er indlysende, at en mand med RS's ideer og begavelse var selvsikret til at blive leder af en almuerejsning som den, der fandt sted i sognene på Sydvestsjælland i 1830'ne. Det var dog først under den såk. »Vestsjællandske krig« (Se herom: Den Danske Kirkes Historie, VI, 266 ff), at RS med sine pjecer imod pastor Bastholm i Slagelse slog sit navn fast som bevægelsens leder. I de følgende år indviklede RS sig i talrige stridigheder, med Gr., med forskellige præster og med øvrigheden, og i alle disse kampe proklamerede han almuens ret til

at tage udviklingen i sin egen hånd. Men da det kom til stykket, var der trods alt kun få, der turde foretage det af RS ønskede brud med statskirken. I de senere år bliver RS stærkt betaget af baptismen – uden at han dog derfor lader sig gendøbe – og han bliver en ivrig talsmand for den baptistiske frikirkelighed. Men også baptismen bliver ham en skuffelse, da den ikke vinder den tilslutning, han havde ønsket, og i 1852 udvandrede RS til Amerika.

Første gang RS stifter bekendtskab med Gr.s forfatterskab er i efteråret 1818, da han ved sin ankomst til Aarhus hører om digterfejden mellem Bagesen og Oehlenschläger. Hos en ven låner han og læser de forskellige indlæg i striden og bl. a. også Gr.s opsatser. I første omgang synes RS mest tilbøjelig til at stille sig på det Oehlenschläger'ske partis side, men han er dog alligevel blevet stærkt interesseret i Gr.s forfatterskab. I årene 1819–21 læste han de vigtigste af Gr.s skrifter fra tiden 1810–20, og på en auktion i 1820 købte han flere bøger af Gr. Blandt disse var der een, der skulde få afgørende betydning for hans åndelige udvikling, og det var Gr.s »Bibelske Prædikener« fra 1816. Om denne bog erklærede RS kategorisk: »Enten er Grundtvig en religiøs gal og forrykt Bibelsværmer eller ogsaa ere alle vore Nutids Præster, religiøse Skribenter, Lærere og vi alle, nogle ubibelske og vantro Mennesker.« (En Landsbylærer s. 50). Inspireret af de Bibelske Prædikener fordybede RS sig i bibelen, og da han finder, at bibelens og Gr.s udsagn stemmer overens, er han blevet Gr.s svorne tilhænger. Den 29/1-1821 skriver han da sit første brev til Gr. og bevidner sin begejstring for Gr.s forfatterskab, og i et vedlagt digt hylder han Gr. som »Danmarks største Hjerter«. Man fornemmer bag alt dette, at tilslutningen til Gr.s orthodox-lutherske standpunkt for RS har haft karakter af en dybt personlig omvendelseskrise. – Gr. svarede imidlertid ikke på brevet, og RS skrev da atter til Gr. d. 28/5 s. å. På dette brev svarede Gr. Selve brevet synes desværre at være gået tabt (Jfr. En Landsbylærer s. 113 n. 75 og 115 n. 38), men vi kan nogenlunde slutte os til dets indhold ud fra RS's svarbrev af 19/6 s. å. Man skimter, at Gr. har bebrejdet RS hans ubesindighed i stridighederne med skolekommissionen i Aarhus. – I august s. å. opsøger RS for første gang Gr. i Præstø. I et brev af 27/8 s. å. kan man læse mellem linierne, at Gr. også ved denne lejlighed har bebrejdet RS hans ubesindighed og ubeskedenhed. Men, skriver Banning, »Det er et vidnesbyrd om RS's store ærbødighed for Gr., at han skrev sig reprimanden bag øret og ikke reagerede så voldsomt, som han plejede i slige tilfælde...« (En Landsbylærer s. 58 f). – På dette og på et senere brev af 2/10 1821 svarede Gr. i et brev af 8/10 s. å. Om dette brev, der er bevaret i koncept (Gr. ark. fasc. 422), har man tidligere formodet, at det var skrevet til lærer Gregers Bech ved Gudumlunds fabrik. Det er Bannings fortjeneste endegyldigt at have placeret brevet i dets rette sammenhæng, som adresseret til RS. I brevet anerkender Gr. RS's gode evner men understreger tillige, at han ikke har grund til at nære overdrevne forestillinger om sin kunnen. Da RS kort tid derefter rejste til Lolland for at overtage embedet ved Brandstrup skole,

lagde han atter vejen om ad Præstø, for, som Banning udtrykker det, at bevise ovf. Gr., »at han ikke var så ringe, som Gr. gerne ville gøre ham.« (En Landsbylærer s. 61). Skønt det næppe lykkedes ham at ændre Gr.s mening, kom det dog endnu ikke til noget åbent brud.

Om RS's fortsatte høje værdsættelse af Gr. og hans forfatterskab vidner et interessant eksperiment han foretog under sin lærergerning på Lolland. I Brandstrup fik RS den opgave bl. a. at undervise voksne. Til grund for denne undervisning ønskede RS at lægge Gr.s oversættelse af Saxo og Snorre. Grev Reventlow vilde foretrække bibelen og den nyere tids historie, og enden på det blev, at RS anskaffede bøgerne for egen regning og gennemførte sin plan. Om resultatet siger han, at sognefolkene viste hans forelæsninger opmærksomhed. – Vedrørende forholdet til Gr. i Brandstruptiden fremdrager Banning endvidere den interessante kendsgerning, at RS nu og da sendte Gr. sine skriftlige arbejder til bedømmelse. At Gr.s vurdering ikke altid har været rosende spores i RS's breve (Se f. eks. En Landsbylærer s. 69). Noget brud kom det dog endnu ikke til. I de følgende år sender han igen Gr. nogle afhandling til gennemsyn. I een af disse fremlægger han det grundsyn på skolen, at den i sit inderste væsen er en slags kirke. Her spores ansatsen til den strid om skolesynet, der i 1830'erne skulde bidrage til at fuldbyrde brudet ml. RS og Gr. – Det mest interessante af de mss., RS sendte Gr., er utvivlsomt skriftet »Catechetisk Udvikling af Luthers Catechismus fremstillet i bibelske Samtaler«, der udkom i 1828. Om denne bog ved man, at Gr. ikke blot har læst ms., men tillige at han har rettet deri! Resultatet er da også blevet »en ortodoks-luthersk kateketik med et tydeligt grundtvigsk islæt« (En Landsbylærer s. 90). En nærmere udredning af dette »grundtvigiske islæt« har Banning viet megen omhu, og det må her være tilstrækkeligt at henvise til hans redogørelse.

Om tiden indtil ca. 1830 kan det derfor siges, at RS fastholdt det som målet for sin virksomhed at være »Grundtvigs folkelige Foregangsmand« (Degenekristne s. 37 og 40). Men modsætningerne blev større og større, bl. a. på grund af Gr.s fortsatte åndelige udvikling i 1820'erne og 1830'erne, hvor han kæmpede sig frem til et nyt kirkesyn, der, som bekendt, *bl. a.* karakteriseredes derved, at han ønskede den størst mulige frihed indenfor de bestående rammer (»Sognebaandets Løsning«), mens RS kæmpede for en fra staten totalt adskilt kirke. Og i Gr.s nye tanker om trosbekendelsen ser RS først og fremmest et theologisk våben, som almuen kan anvende imod den akademiske overklasse. Endvidere var der forskelle i opfattelsen af pietismen, som Gr. vurderede væsentligt negativt, RS derimod i høj grad positivt.

Det endelige brud ml. Gr. og RS fuldbyrdedes i foråret 1836. Årsagen var bl. a. striden om skolesynet, der havde stået på siden 1834. Denne strid er allerede vekendt (Jf. US VIII, 107 ff), og her skal blot anføres, at stridens kerne var spørgsmålet, hvorvidt det var skolens opgave at bibringe børnene troen. Herpå svarede Gr., som bekendt, benægtende og RS bekræftende. Set fra RS's synspunkt var striden imidlertid ikke blot en uoverensstemmelse i det principielle syn på skolens opgave, men det var nok så meget et socialt opgør mellem lærer og præst. Thi dersom undervisningen i tros læren bortvistes

fra skolestuen, vilde efter hans mening hele undervisningens blomst og krone blive reserveret for præsten, hvilket han måtte opfatte som en kraftig deklasering af læreren. – Hertil kom yderligere modsætningerne i synet på ordinationen, på sognebåndets løsning, på gudelige forsamlinger m. m. og i et harmdirrende brev af 4/5 1836 tager RS da afsked med Gr. og Lindberg (Jf. Degnekristne s. 155 ff og 255). Men helt løsrive sig fra Gr.s indflydelse kunde RS dog ikke. Opgøret med Gr.s synspunkter optager ham endnu i mange år; det er f. eks. et hovedtema i hans bog fra 1841 »Hvad er den hellige almindelige Kirke?«. Også i RS's politiske udvikling, der går i retning af engelsk liberalisme, kan man spore Gr.s vedvarende indflydelse.

Til slut nogle få kritiske bemærkninger:

Bannings hovedthese, at religiøse og sociale elementer indgår i en uopløselig forening i RS's virke, vil næppe kunne bestrides. Andre forskere har været inde på lignende tanker – i hvert tilfælde hvad angår vækkelsen som sådan. Men Bannings fortjeneste er det at have dokumenteret, hvorledes de religiøse og sociale elementer i vækkelsesfolkernes kampe ikke blot er noget, der så at sige løber parallelt, men at disse elementer griber ind i hinanden og bestemmer hinanden gensidigt. At fremlægge dette resultat har været Bannings hovedanliggende, og på dette punkt vil næppe nogen gå i rette med ham. Anderledes ligger sagen, når man betænker afhandlingens afgrænsning til udelukkende at være en tilbunds gående undersøgelse af vækkelsen på Sydvestsjælland. Denne afgrænsning er både afhandlingens styrke og dens svaghed. Det er en styrke, at der virkelig er gravet tilbunds, men perspektivet er afgjort for kort. Ikke blot kunde man have ønsket et afsnit eller to om den Sydvestjællandske vækkelses forhold til lignende bevægelser i samtiden, men skærmydslerne på Sydvestsjælland ses trods alt først i deres rette perspektiv, når de bliver sat ind i en europæisk sammenhæng: dels i sammenhæng med de pietistiske strømninger udefra og dels i sammenhæng med den kamp imod kirkeligt formynderi, der har præget europæisk åndshistorie lige fra renæssancen til vore dage.

Skildringen af RS's forhold til Gr. er overordentlig interessant. Her er kun småting at kritisere. F. eks. kunde man hæfte sig ved Bannings bemærkning: »Det er paafaldende, at selvom Gr. var den svorne Fjende af Oplysningstidens Kristendomsforstaaelse, brød RS ikke med det særprægede Reformmiljø, som to af Oplysningstidens bedste Mænd: Grev C. D. Reventlow og Biskop P. O. Boisen havde skabt paa Lolland.« (Degnekristne s. 16, jf. En Landsbylærer s. 98). Hertil er at sige, at heller ikke Gr. brød med biskop Boisen efter sin omvendelse i 1810. Gr.s bog »En liden Bibelkrønike for Børn og Menigmand« fra 1814 er bl. a. dediceret netop til biskop Boisen, og Boisen på sin side var ingenlunde fjendtligt stemt ovf. Gr. Tværtimod, (Jf. Gr. Stud. 1953 s. 96). Sit principielle standpunkt har Gr. udtrykt i et brev til amtsprovst Bøgh, hvor han siger: »Trods Forskiel i Aar og Synsmaader, mødtes vi dog stedse paa Kirke-Stien, og byde da altid gjerne Gudsfred til hinanden!« (Breve II, s. 62). Til biskop Boisen kunde Gr. have skrevet det samme.

RS dadledes tit for sin mangel på beskedenhed. Banning selv kunde man

have lyst til at dadle for det stik modsatte: alt for megen beskedenhed! Ikke et ord læser man om det store arbejde, der er gået forud for bogens tilblivelse. Om det meget vigtige Rasmus Ottensens arkiv læser man kun nogle tørre bogstaver og tal (s. 344). Et eller andet sted, f. eks. i en note, kunde der gerne have stået noget om, at forf. selv har æren af at have fundet denne samling i et skab på Gl. Kongevej i København! Sådanne små diskrete bemærkninger kunde måske give en og anden en god idé m. h. t., hvorledes man samler materiale til en bog som »Degnekristne«.

Hermed være da disse to bøger anbefalet. Det nydelige udstyr, som både forlag og forf. har megen ære af, den letløbende fremstilling, den omstændighed, at alle noter er anbragt samlet bag i bøgerne, og sidst men ikke mindst: det fængslende emne, alt dette bidrager til, at disse to videnskabelige værker skulde have mulighed for at blive kendt langt ud over fagfolkenes snævre kreds. De fortjener det!

Knud Eyvin Bugge.

Hal Koch: N. F. S. Grundtvig. 2. udgave. Gyldendal 1959.

Siden fremkomsten af *Edv. Lehmanns* »Grundtvig« (Kbhvn. og Oslo 1929, tysk overs. v. Andreas Øster 1932) har ingen bog om Grundtvig opnået så vid udbredelse som Hal Kochs friske, personligt engagerede skildring, der – med hans egne ord – er »groet ud af« besættelsestidens vilkår, hvad også tydeligt fremgår af bogen selv, især indledningen, som udgør den første af professorens ihukommelsesværdige forelæsninger over Grundtvig på Københavns Universitet i efteråret 1940. Som bekendt fremkom bogen allerede i 1941 på svensk. Derefter fulgte første danske udgave i 1943 (titel: Grundtvig), en forkortet fransk udgave (efter den svenske) ved M. Metzger i 1944 (Geneve & Paris), en tysk udgave ved H. Winkler og V. Schmitz i 1951 (Köln & Berlin) og en amerikansk ved Llewellyn Jones i 1952 (Ohio).

I den foreliggende nye udgave er bogen, som det hedder i forordet, »ikke skrevet om«, men stedvis let revideret; forfatteren har »ved mindre ændringer søgt at udnytte de betydningsfuldeste af den nyere forsknings resultater«. Disse – ganske få – ændringer bygger især på de af teologer foretagne undersøgelser. Der er således indføjet et afsnit om den ejendommelige betydning, som »Modsigelsens Grundsætning« havde for Grundtvig (s. 103) og i kapitlet »Menneske først og Kristen saa« er (s. 187 ff.) anmelderens Grundtvig-Holberg studie (i Vartovbogen 1947) benyttet. Ligeledes er skildringen af »kirkekampen« udvidet under hensyntagen til Kaj Baagøes afhandling om Lindberg (s. 132–133).

I litteraturfortegnelsen er nogle hovedværker i den øvrige, omfattende Grundtvig-forskning fra de senere år nævnt (bl. a. Scharling, Michelsen, Albeck – men ikke Toldberg og Kofoed). I selve fremstillingen sporer man imidlertid kun i yderst ringe grad de nye iagttagelser og vurderinger. Dog har Albecks undersøgelse (Grundtvigs slemme Skolegang, 1945) medført en let modifikation s. 31 (sammenlign 1. udg. s. 26) og samme forfatters: »Omkring Grundtvigs Digtsamlinger« (1955) har vel affødt det lidt mildnede ud-